

Michał Hejbudzki

Domy składowe jako wyraz ewolucji prawa składu na ziemiach polskich w okresie do 1918 r.

Studia Prawnoustrojowe nr 21, 13-33

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Michał Hejbudzki

Katedra Prawa Gospodarczego

Wydział Prawa i Administracji UWM

Domy składowe jako wyraz ewolucji prawa składu na ziemiach polskich w okresie do 1918 r.

Wprowadzenie

Podstawą prawną dla działalności domów składowych w Polsce w okresie od 2001 r. do 2011 r. była ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o domach składowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego i innych ustaw (dalej: u.d.s.)¹.

Domy składowe są kwalifikowanymi przedsiębiorcami składowymi, o czym świadczy podporządkowanie ich aktywności regułom działalności regulowanej oraz wyposażenie w atrybut zbywania przez licytację publiczną rzeczy złożonych na skład, a zwłaszcza uprawnienie do wystawiania dowodów składowych. Stosownie zaś do przepisu art. 2 pkt 3 u.d.s. dowód składowy oznacza zbywalny przez indos dokument wydany przez dom składowy, składający się z dwóch części, z których jedna (rewers) stwierdza posiadanie rzeczy złożonych na skład, a druga (warrant) stwierdza ustanowienie zastawu na rzeczach złożonych na skład.

Jednocześnie całokształt unormowań dotyczących domów składowych, analiza przesłanek przywrócenia instytucji domów składowych oraz zadania i cele, które wiążą się z ich działalnością, prowadzą do wniosku, że celem działalności domów składowych jest pełnienie określonych funkcji na rynku. Możliwe i zasadne jest kreowanie trzech podstawowych funkcji domów składowych, z których pierwsza związana jest z przechowywaniem towarów, druga dotyczy usprawnienia obrotu towarowego, natomiast trzecia polega na wprowadzeniu nowej podstawy udzielania kredytu, którego zabezpieczeniem są towary.

---

¹ Dz.U. nr 114, poz. 1191 ze zm. Przytoczona ustawa weszła w życie z dniem 4 stycznia 2001 r. i następnie została uchylona przepisem art. 104 ustawy z dnia 25 marca 2011 r. o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. nr 106, poz. 622 ze zm.), który wszedł w życie z dniem 1 lipca 2011 r.

Należy pamiętać, że instytucja domów składowych ma długą tradycję – jej początki sięgają wieków średnich. Jednocześnie domy składowe związane są nieodłącznie z normami prawa składu, które stworzyły podstawy do ukształtowania się domów składowych w dzisiejszej postaci. Rozwiązania prawne przyjęte w przepisach u.d.s. co do zasady powieliły polskie unormowania z okresu międzywojennego² oraz obowiązujące na ziemiach polskich w okresie zaborów³, jak również w głównych zarysach pozostawały zgodne z unormowaniami obowiązującymi w wielu państwach⁴.

Dlatego celem niniejszego opracowania stało się zbadanie procesu wyodrębniania się na ziemiach polskich instytucji domów składowych z norm prawa składu, jak też analiza pierwszych prawnych regulacji dotyczących działalności domów składowych. Tłem dla tych rozważań są uwagi na temat kształtowania się podstaw prawnych tej instytucji w porządkach prawnych wybranych krajów.

Rozwój prawa składu i domów składowych w systemach prawnych wybranych państw

Potrzeba składowania rzeczy, zwłaszcza żywności, towarzyszyła człowiekowi nieomal od samego początku jego istnienia i wynikała z dążenia do uniezależnienia się od sił przyrody. Rezultatem organizowania się starożytnych społeczeństw w państwa było m.in. przekształcenie początkowych, bardzo

---

² Zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 grudnia 1924 r. o prawie o domach składowych (Dz.U. nr 114, poz. 1020) oraz art. 647–681 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. nr 57, poz. 502).

³ W zaborze austriackim obowiązywała ustawa z 28 kwietnia 1889 r. o zakładaniu i prowadzeniu publicznych domów składowych i o dowodach składowych, które domy takie wystawiają (pełny tekst ustawy zob. w: *Ustawa handlowa wraz z ustawami dodatkowymi*, w tłumaczeniu prof. dra Józefa Rosenblata, wydanie trzecie z objaśnieniami prof. dra Stanisława Wróblewskiego, t. II: *Ustawy dodatkowe*, Kraków 1917, s. 278 i n.); w zaborze niemieckim obowiązywały art. 416–424 niemieckiego k.h. (*Handelsgesetzbuch – HGB*) z 10 maja 1897 r. (pełny tekst zob. T. Zborowski, *Niemiecki kodeks handlowy z dnia 10 maja 1897 r. z uwzględnieniem ustaw uzupełniających*, na język polski przełożył i wydał Tadeusz Zborowski, radca sądu okręgowego w Inowrocławiu, Poznań 1912, s. 118 i n. oraz *Kodeks handlowy obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, przekład urzędowy z uwzględnieniem ustawodawstwa polskiego, Poznań 1924, s. 143 i n.); natomiast w zaborze rosyjskim ustawa z 1888 r. o składach towarowych (omówienie ustawy zob. *Studia Władysława Andrychiewicza poprzedzone wspomnieniem o nim, skreślone przez Adolfa Suligowskiego*, Warszawa 1903, s. 241 i n. oraz W. Andrychiewicz, *Składy towarowe i warranty*, [w:] *Encyklopedia handlowa*, Warszawa 1891, s. 766 i n.), choć obowiązywanie tej ustawy w Królestwie Polskim było kwestią sporną.

⁴ Tytułem przykładu można wskazać Francję (art. L 522–1–L 522–40 francuskiego k.h.), Włochy (art. 1787–1797 włoskiego k.c. oraz przepisy rozporządzenia z dnia 1 lipca 1926 r. o organizacji domów składowych), Niemcy (§ 475b–475g niemieckiego k.h.) oraz USA (przepisy części 7 Uniform Commercial Code, jednakże zastosowanie tych regulacji do rolnych domów składowych jest ograniczone przez prawo federalne, czego wyrazem jest United States Warehouse Act z 2000 r. oraz Regulations for the United States Warehouse Act).

prymitywnych metod gromadzenia oznaczonych dóbr wyłącznie na własne potrzeby w coraz sprawniejsze sposoby magazynowania towarów z przeznaczeniem dla szerokich kręgów odbiorców. Polityka zmierzająca do zapobiegania kryzysom spowodowanym klęskami nieurodzaju prowadzona była m.in. w starożytnym Egipcie⁵, państwie izraelskim⁶ i Rzymie⁷. Począwszy od średniowiecza, występowanie spichlerzy zbożowych charakterystyczne było także dla państw europejskich, w tym Polski⁸.

Proces magazynowania produktów doprowadził do wykształcenia się regulacji prawnych mających na celu unormowanie dokonywanych czynności z tym związanych. W Europie prawo składu w sformalizowanej już postaci najwcześniej pojawiło się w państwach Europy Zachodniej. Za datę jego powstania przyjmuje się umownie rok 805, kiedy to Karol Wielki nakazał kupcom zmierzającym do krajów słowiańskich i awarskich przymusowe zatrzymywanie się w przygranicznych miastach monarchii frankońskiej, m.in. Magdeburgu, Erfurcie, Hallstadt, Barewich. Tylko tam kupcy frankońscy mogli handlować bezpośrednio z przybyłymi kupcami słowiańskimi i awarskimi oraz sprzedawać im nieograniczony asortyment towarów z wyjątkiem broni. Kupcy frankońscy nie mogli zatem wyruszać do państw słowiańskich czy awarskich w celach handlowych. Mimo iż następnie Karol Łysy zniósł ten zakaz, utrzymując jedynie zakaz sprzedaży broni, to za słuszne należy uznać stanowisko, w świetle którego Karol Wielki zapoczątkował w ten sposób prawo składu⁹. W literaturze przedmiotu wskazuje się na wysokie prawdopodobieństwo, że rozkaz Karola Wielkiego nie tyle stwarzał nowy stan prawny, co raczej sankcjonował już wykształcone zwyczaje¹⁰. Podnosi się także, że istniejący wówczas skład nie nosił jeszcze cech prawa, lecz zwyczaju¹¹.

Wśród instytucji pomocniczych prawa składu na uwagę zasługują domy kupieckie i składy towarów, ponieważ z uwagi na pełnione funkcje stanowią pierwowzór dla późniejszych domów składowych¹².

⁵ Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia, Poznań 2000, Księga Rodzaju 41, 40–57; 41,48; 41, 56.

⁶ Ibidem, Pierwsza Księga Kronik, 27, 27–28; Druga Księga Kronik 8, 4 i 6.

⁷ T. Korzon, S. Kempner, *Handel w przeszłości i w stanie dzisiejszym świata*, Warszawa 1901, s. 15–16; R. Ludwicki, *Custodia w rzymskim prawie prywatnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, z. 14, Prawo V, Toruń 1965, s. 96–97; J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego i czekowego*, Warszawa 1922, s. 166; B. Hełczyński, *Domy składowe i warranty*, [w:] *Encyklopedia pod ręczną prawa publicznego*, t. I, Warszawa [b.d.w.], s. 110; J. Kunert, *Transakcje w handlu morskim*, Warszawa 1958, s. 284.

⁸ Zob. *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 241; W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 766; B. Hełczyński, op. cit., s. 111.

⁹ S. Lewicki, *Studia nad historią handlu w Polsce. Przywileje handlowe (prawo składu)*, Warszawa 1920, s. 94.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ S. Górczyński, *Prawo składu w Polsce*, Warszawa 1926, s. 3.

¹² K. Petyniak-Sanecki, *Technika handlu światowego, Część ogólna*, Lwów – Warszawa 1925, s. 122; *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 242.

Domy kupieckie to miejsca, w których kupiec mógł złożyć i sprzedać swój towar oraz znaleźć dla siebie schronienie. W Niemczech określano je jako *Weich, Flucht*, a zwłaszcza *Kaufhause*. Zakładali je kupcy dokonujący wymiany handlowej z krajami słowiańskimi. Jako przykład można podać uzyskanie przez kupców bremeńskich prawa do zbudowania w Inflantach zamku mającego służyć jako dom kupiecki¹³.

Z kolei składy towarów charakterystyczne są dla miast hanzeatyckich¹⁴. Produkty do tych miast dostarczane podlegały niezwłocznie mierzeniu, ważeniu, sortowaniu i gromadzeniu w specjalnych miejscach ze względu na rodzaj i gatunek towaru. W miastach hanzeatyckich występowały także „kantory” (np. „dwór niemiecki” w Wielkim Nowogrodzie), pod względem pełnionej roli zbliżone do domów kupieckich. Służyły one „gościom” z państwa lub miasta, które je sobie zbudowały. Na wzór kantorów powstawały domy gościnne. Jedne z nich były wznoszone przez „gości” w celu stworzenia sobie wygodniejszych warunków pobytu w obcym mieście oraz zapewnienia bezpieczeństwa towarów. Drugie wykazywały ściślejszy związek z prawem składu i były budowane przez miasto, by umożliwić szczegółową kontrolę kupców i ich towarów¹⁵.

Wszelkie próby zlokalizowania pierwszych domów składowych napotykały na trudności. Nowoczesne domy składowe w zasadniczy sposób różniły się bowiem od wcześniejszych składów służących przede wszystkim do przechowania towarów. Ich odmienność przejawiała się w tym, że zostały wyposażone w dodatkowy atrybut – możliwość wystawiania dowodów składowych, co sprzyjało rozwojowi stosunków kredytowych. Wydaje się, że kolebką domów składowych w ich aktualnym stanie była się Holandia. Wykształciły się tam one ze średniowiecznych przedsiębiorstw ważenia towarów, które wraz z upływem czasu rozszerzyły przedmiot swojej działalności o przyjmowanie i skład towarów. W XVII w. holenderska Kompania Wschodnioindyjska przyjęła praktykę wydawania swoim klientom dowodów złożenia towarów, które mogli przenosić na inne osoby w drodze indosu, aby sprzedać lub zastawić towar. Działalność ta stanowi pierwszy znany nauce przypadek wystawiania dowodów składowych¹⁶. W Holandii przyjął się system pojedynczych dowodów składowych, zwanych warrantami. Sprzyjały one szybkiemu rozwojowi składów publicznych, np. w Rotterdamie jeden ze składów zajmował powierzchnię 143 tys. m kw.¹⁷

Niemniej jednak w doktrynie zdaje się dominować pogląd upatrujący pierwszych domów składowych w Anglii¹⁸. Już w XVII w. w portach angielskich

¹³ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 72.

¹⁴ Szerzej na temat Hanzы zob. T. Korzon, S. Kempner, op. cit., s. 28.

¹⁵ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 72–74.

¹⁶ B. Hełczyński, op. cit., s. 110.

¹⁷ S. Orłowski, *Warranty i składy publiczne*, Poznań 1890, s. 7.

¹⁸ A. Boistel, *Wykład prawa handlowego*, Warszawa 1877, s. 355; S. Orłowski, op.cit., s. 3; W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 766; J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego i czekowego*, Warszawa 1922, s. 166–167.

skich budowano dostępne dla każdego prywatne składy towarowe. Mimo to podmioty odpowiadające dzisiejszemu znaczeniu domów składowych pojawiły się tam dopiero w drugiej połowie XVIII w. Wzrastające obroty towarowe w handlu morskim powodowały powstawanie tzw. kompanii dokowych, które w dużych portach budowały nie tylko doki, lecz również magazyny. Eksploatacja tych ostatnich stanowiła dla kompani główne źródło dochodów¹⁹. Z tego okresu pochodzą pierwsze wzmianki o wystawianiu dowodów składowych (tzw. *weights-notes* i warrantów). Przykładem jest założona w 1799 r. *West India Docks*, która pełniła już wszystkie właściwe dla domów składowych funkcje: przechowywała towary, zapewniała gwarancję kredytodawcy co do złożonego towaru oraz ułatwiała zbyty²⁰. W późniejszym okresie nastąpił w Anglii szybki rozwój składów towarowych. Świadczy o tym fakt, że powierzchnia magazynów w Londynie w drugiej połowie XIX w. zajmowała kilka mil kwadratowych²¹. Zalety gospodarcze domów składowych spowodowały, że w zasadzie na okres XIX w. przypada pełne ukształtowanie się tej instytucji w dzisiejszym tego słowa znaczeniu.

Na kontynencie europejskim pierwszym aktem prawnym regulującym domy składowe był francuski dekret z dnia 21 marca 1848 r., będący odpowiedzią na przepelnione składy prywatne i trudności z uzyskaniem kredytu pod zastaw złożonych w nich towarów lub ich sprzedaż. W świetle nowej regulacji domy składowe mogły być urządzone pod nadzorem rządu i miały prawo wydawania zbywalnych przez indos warrantów stanowiących o prawie własności złożonego na skład towaru. Nowe rozwiązanie przyniosło oczekiwane rezultaty, albowiem w krótkim okresie wartość dyskontowanych warrantów przekroczyła sumę 60 milionów franków. Unormowanie to następnie udoskonalono ustawą z dnia 28 maja 1858 r. o negocjowaniu towarami złożonymi w magazynach publicznych, uzupełnioną przez dekret z dnia 12 marca 1859 r., ustawę z 23 maja 1863 r. oraz dekret urządzający z 31 sierpnia 1878 r.²² Rozwiązania wówczas przyjęte stały się podstawą dla kolejnych aktów prawnych regulujących zagadnienia związane z funkcjonowaniem domów składowych, a zwłaszcza rozporządzenia z dnia 6 sierpnia 1945 r. o domach składowych²³ oraz dekretu do niego wykonawczego²⁴, jak również obecnie obowiązujących przepisów art. L 522-1-40 francuskiego kodeksu handlowego.

Znaczenie ustawodawstwa francuskiego dla rozwoju prawa o domach składowych było ogromne, ponieważ stało się ono wzorem dla szeregu regula-

¹⁹ J. Kunert, *Transakcje w handlu morskim*, Warszawa 1958, s. 248.

²⁰ *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 242.

²¹ A. Boistel, op. cit., s. 355.

²² A. Boistel, op. cit., s. 356; W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 767.

²³ Zob. dekret nr 45-1744 z dnia 6 sierpnia 1945 r. o domach składowych.

²⁴ Zob. dekret nr 45-1754 przyjęty w celu zastosowania rozporządzenia nr 45-1744 z dnia 6 sierpnia 1945 r. o domach składowych.

cji powstających w innych państwach, wprowadzało dość istotne odrębności w stosunku do prawa angielskiego i holenderskiego oraz zapoczątkowało dualizm w zakresie modeli regulacji domów składowych. Chodzi przede wszystkim o charakterystyczny i po raz pierwszy wprowadzony we Francji system podwójnych dowodów składowych i związaną z nim odmienność na gruncie terminologii, zwłaszcza dotyczącej instytucji warrantu, a także o rozbudowany system państwowego nadzoru nad działalnością domów składowych.

Ustawodawca belgijski, uchwalając prawo o domach składowych z dnia 26 maja 1848 r., wzorował się na przepisach francuskich, lecz następnie wprowadził własne rozwiązania w ustawie z dnia 18 listopada 1862 r. Stosownie do przepisów przywołanej ustawy warrantem był dokument handlowy wydany przez dom składowy osobie, która miała prawo rozporządzania towarem i złożyła go na skład. Dokument ten wydawany był w dwóch egzemplarzach, przy czym drugi nazywany był kwitem. Tylko warrant posiadany w obu egzemplarzach uprawniał do rozporządzania złożonym na skład towarem. Przeniesienie własności towaru następowało przez indos warrantu. Warrant bez kwitu dawał jedynie prawo zastawu. Unormowania te stanowiły również wzór dla ustawodawcy szwajcarskiego.

W Austrii i Przedlitawii na mocy patentu cesarskiego z dnia 20 września 1865 r. wydana została ustawa z dnia 19 czerwca 1866 r. o publicznych składach towarowych. Wprowadzona przez tę ustawę instytucja warrantów cieszyła się rosnącym zainteresowaniem wielkich składów zbożowych w Wiedniu, Peszcie i innych miastach²⁵. Bardzo doniosłym aktem prawnym regulującym domy składowe była ustawa z 28 kwietnia 1889 r. o zakładaniu i prowadzeniu publicznych domów składowych i o dowodach składowych, które domy takie wystawiają.

W Niemczech prawo handlowe już w 1857 r. wprowadziło niektóre postanowienia względem warrantów²⁶. Składy istniały m.in. w Hamburgu, Frankfurt nad Menem, Bremie, jednakże przez dosyć długi czas nie było ustawy, która traktowałaby o problematyce składu. W niemieckim kodeksie handlowym znalazły się tylko przepisy o przenoszeniu własności dowodów składowych (art. 302, 303, 305, 315 i 374), do których winny znaleźć zastosowanie przepisy ustawy wekslowej z 1848 r.²⁷ Następnie instytucja domów składowych została uregulowana w kodeksie handlowym niemieckim z dnia 10 maja 1897 r., który wszedł w życie 1 stycznia 1900 r. (*Handelsgesetzbuch* – HGB)²⁸. Kolejną poważną regulacją było nieobowiązujące już rozporządze-

²⁵ S. Orłowski, op. cit., s. 7.

²⁶ Ibidem.

²⁷ *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 244 oraz K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1998, s. 256.

²⁸ W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 768.

nie z 16 grudnia 1931 r. o kwitach składowych na zlecenie²⁹. Aktualnie umowa składu jest unormowana w przepisach art. 467–475a HGB, zaś zagadnienia związane z dowodami składowymi w art. 475b–h HGB.

We Włoszech instytucja domów składowych została uregulowana dekretem z dnia 17 grudnia 1882 r. Aktualnie stosowne unormowania zawarte są w przepisach art. 1787–1797 włoskiego k.c. oraz przepisach rozporządzenia z dnia 1 lipca 1926 r. o organizacji domów składowych³⁰.

Na uwagę zasługuje też hiszpański kodeks handlowy z 1886 r., który w przepisach art. 193 i następnych traktował jedynie o spółkach zawieranych w celu urządzania składów publicznych i sposobie przenoszenia prawa własności dowodów składowych³¹.

Z kolei w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej głębokie zainteresowanie skodyfikowaniem prawa dotyczącego domów składowych³² przejawiały w XIX w. stowarzyszenia skupiające banki oraz domy składowe³³. Przyczyniło się to do wydania *Uniform Warehouse Act* w 1906 r. jako ujednoliconego prawa stanowego. Natomiast na poziomie prawa federalnego pierwszym aktem regulującym instytucję domów składowych był uchwalony 11 sierpnia 1916 r. *United States Warehouse Act*. Aktualnie regulacja dowodów składowych zamieszczona jest w przepisach części 7 *Uniform Commercial Code*³⁴. Jed-

---

²⁹ Die Verordnung über Orderlagerscheine wurde am 16. Dezember 1931 im Deutschen Reichsgesetzblatt (DRGBl. 1931 I 763).

³⁰ Zob. Dz.U. nr 39 z dnia 17 lutego 1927 r.

³¹ W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 768.

³² Problematyka działalności domów składowych była szeroko komentowana w amerykańskiej doktrynie, zob. artykuły dostępne online <<http://heinonline.org>>: A.T. Carter, *Of dock warrants, Warehouse-Keepers' Certificates, etc.*, 8 „The Law Quarterly Review” 1892 s. 301 i n.; H. Gutteridge, *The law of England and America relating to warehouse receipts*, „3 J. Comp. Legis. Int'l L. 3d ser.” 1921, s. 5 i n.; E. Kixmiller, *Warehouse Receipts as Bank Collateral*, „27 Banking Law Journal” 1910, s. 23 i n.; *Warehouse receipts. Pledge of warehouse receipts not entitled to cotton*, „18 The Business Law Journal”, 1931, s. 65 i n.; M. Thompson, *The warehouseman vs. the secured party: who prevails when the warehouseman's lien covers goods subject to security interest?*, „8 Nat. Resources J.” 1968, s. 331 i n.; J. Blomquist, *Warehouse regulation Since Munn v. Illinois*, „29 Chi.-Kent Law Review” 1950–1951, s. 120 i n.; *Delivery of goods to warehouse no compliance with statute of frauds*, „6 The Business Law Review” 1925, s. 247 i n.; *Liability of warehouse for stolen goods*, „9 The Business Law Journal” 1927, s. 151 i n.; *Fire insurance company Liable for property stored in warehouse*, „11 The Business Law Journal” 1928, s. 228 i n.; *Who may negotiate a warehouse receipts in Maryland*, „2 Maryland Law Review” 1937–1938, s. 56 i n.; E. Merrick, *Recent interpretation of the uniform warehouse receipt law*, „1 Southern Law Quarterly” 1916, s. 199 i n.; R. Broude, *The emerging pattern of field warehouse litigation: liability for unexplained losses and non-existent goods*, „47 Neb. Law Review” 1968, s. 3 i n.; P. Smith, *Warehousing-Liability of Surety-Liability of Warehouseman's Surety when Warehouseman Acts as Seller and Warehouseman in same Transaction*, „2 Tex. Tech Law Review”, 1970–1971, s. 184 i n.; A. Lundberg, *Comments. An obscure point in North Dakota Warehouse Law*, „3 Dakota Law Review” 1930–1931.

³³ F.B. James, *Practical suggestions on codifying the law of warehouse receipts*, „3 Mich. Law Review” 1904–1905, s. 282, [online] <<http://heinonline.org>>.

³⁴ Zob. [online] <<http://www.law.cornell.edu/ucc/index.htm>>; jak też artykuły na stronie <<http://heinonline.org>>: J.J.C., J.F.H., M.F., H., *Article 7 – warehouse receipts, bills of lading*

nakże zastosowanie tych regulacji³⁵ do rolnych domów składowych jest ograniczone przez prawo federalne³⁶, czego wyrazem jest *United States Warehouse Act* z 2000 r.³⁷ oraz *Regulations for the United States Warehouse Act*³⁸.

Prawo składu w I Rzeczypospolitej

W Polsce prawo składu pojawiło się stosunkowo późno na tle państw Europy Zachodniej, gdyż dopiero w XIII w. Zostało ono przeniesione z państwa Franków do Niemiec, a stamtąd przez Śląsk trafiło do miast polskich³⁹. Warto jednak podkreślić, że pewne instytucje pomocnicze dla składu występowały już dużo wcześniej, np. w Poznaniu od 1260 r. na mocy przywileju Przemysława istniało „theatrum” pełniące funkcje zbliżone do domu kupieckiego, chociaż prawo składu miasto uzyskało dopiero w 1394 r.⁴⁰ Prawo składu przyjmowane było przez miasta polskie w różnym czasie w zależności od dzielnicy, np. miasta Śląska i Małopolski otrzymały to prawo w XIII w., miasta Pomorza i Prus Książęcych w XIII i XIV w., Wielkopolski w XIV i XV w., Prus Królewskich w XIV w., zaś Mazowsza i Litwy w XIV i XV w.⁴¹

Najogólniej rzecz ujmując, należy stwierdzić, że istota prawa składu (*ius depositionis*, *ius Stapulae*, *Stapelrecht*, *droit d'etap*) aż do ok. XVIII w. sprowadzała się do nałożenia na kupca przybywającego do miasta składowego obowiązku zatrzymania się w nim i wyprzedazy całości lub części towaru w terminie wskazanym w przywileju, którym obdarzono to miasto. Dostrzegalny był tutaj stosunek zależności zachodzący pomiędzy nieuprzywilejowanym kupcem oraz miastem korzystającym z przywileju. Regulujące ten wzajemny stosunek normy tworzyły prawo składu. W praktyce prawo składu

---

and other documents of title, „17 Albany Law Review” 1953, s. 111 i n.; E. Trousdale, *The Uniform Commercial Code in Minnesota: Article 7 – Warehouse Receipts and Bills of Lading*, „50 Minnesota Law Review” 1965–1966, s. 463 i n.; M. Ruud, *Warehouse receipts, bills of lading, and other documents of title: article VII*, „16 Ark. Law Review”, 1961–1962, s. 81 i n.; *Comments, Warehouse receipts, bills of lading, and other documents of title: a comparison of the Texas law and article seven of the Uniform Commercial Code*, „31 Texas Law Review” 1952–1953, s. 167 i n., *Case notes. Act 401 of the Public Grain Warehouse Law: An Exception of the U.C.C. Concept of Voidable Title*, „37 Ark. Law Review”, 1983–1984, s. 293 i n.

³⁵ Szczegółowe porównanie U.C.C. do obowiązującego uprzednio U.S.W.A z 1916 r. zob. w: D. L. Kershen, *Comparing the United States Warehouse Act and U.C.C. Article 7*, „27 Creighton Law Review” 1993–1994, s. 735 i n.

³⁶ Ch.E. Leon, *Article 7: Warehouse receipts, bills of lading and other documents of title*, „18 Wake Forest Law Review” 1982, s. 351 i 352.

³⁷ Zob. 7 United Stated Code 241–256.

³⁸ Zob. [online] <http://ecfr.gpoaccess.gov/cgi/t/text/text-idx?c=ecfr&sid=24890807dcccfe409de26ea04a91bb0c1&tpl=/ecfrbrowse/Title07/7cfr735_main_02.pl>.

³⁹ S. Górzyński, *Ze studjów nad prawem składowem w Małopolsce w XIV i XV wieku*, Warszawa 1939, s. 6.

⁴⁰ S. Górzyński, *Prawo składu...*, s. 3.

⁴¹ S. Górzyński, *Polityka składowa Polski do roku 1565*, Warszawa 1934, s. 13.

w Polsce charakteryzowało się ogromnym stopniem złożoności i mogło przybierać różnorakie postacie, te zaś mogły występować w rozmaitych konfiguracjach. W rezultacie trudno o wskazanie generalnych norm, należy je raczej rozpatrywać na tle sytuacji prawnej poszczególnych miast⁴².

Z rozwojem prawa składu wiązało się wznoszenie w miastach budynków składowych, które służyły składowaniu przywiezionych towarów. W Polsce wzorem dla takich budynków były niemieckie domy kupieckie, które nazywano „taberna” lub „theatra”. Najwcześniej zaczęły one powstawać w miastach słowiańskich na Pomorzu. W Szczecinie np. jeszcze za czasów pogańskich istniały przy świątyniach publiczne budynki nazywane „contina”. Po wprowadzeniu chrześcijaństwa część dawnych świątyń uległa zburzeniu, inne zaczęły służyć jako składownie towarów, stając się w pełni domami kupieckimi, jakie funkcjonowały w Niemczech i przyjęło się określać je jako „taberna”⁴³.

Domy kupieckie nie tylko miały na celu zwiększenie kontroli nad przybywającymi i opuszczającymi miasto kupcami, ale również zapewniały pomieszczenie dla towarów oraz miejsce dla kupców. Domy takie występowały np. w Wilnie⁴⁴, zaś pod nazwą „dworów Artusowych” funkcjonowały od połowy XIV w. w Gdańsku, Elblągu, Królewcu i Toruniu. Nieco myląca nazwa pochodzi stąd, że początkowo służyły do ćwiczeń z bronią młodzieży kupieckiej, której patronował rycerz Artus⁴⁵.

Badania nad prawem składu nie dały odpowiedzi na pytanie, czy na innych ziemiach Polski istniały publiczne budynki składowe⁴⁶. Przykłady konkretnych miast wskazują natomiast, że istniały w nich rozwiązania bardzo zbliżone do domów kupieckich. Ilustracją tego jest chociażby nakaz Jana Kazimierza z 1658 r., który wprowadzał dla Szkotów, Niemców, Turków i Żydów ograniczenie w składowaniu towarów tylko do przeznaczonych na ten cel szop. Szopy te służyły do stałego przechowywania przywiezionych na skład towarów, wyjąwszy okres jarmarku. Kontrola przestrzegania tego obowiązku np. we Lwowie była wykonywana w ten sposób, że do składnic towarów były przewidziane dwa klucze. Jeden z nich otrzymywał kupiec, a drugi – zaprzysiężony przez magistrat obywatel lwowski. Do wydania towaru dochodziło tylko wówczas, gdy zamierzał go kupić mieszczanin lwowski. Z podobną sytuacją można się było spotkać w Krakowie⁴⁷.

---

⁴² Na temat prawa składu na ziemiach polskich zob. S. Lewicki, *Prawo składu w Polsce*, Lwów 1910; idem, *Historia handlu w Polsce na tle przywilejów handlowych (prawo składu)*, Warszawa 1920; S. Górzyński, *Prawo składu...*; idem, *Polityka składowa...*; idem, *Ze studjów nad prawem składowem...*; idem, *Obowiązki kupców w świetle opisanie o składczech i starych drogach Króla Zygmunta Augusta z 1565 r.*, Warszawa 1939.

⁴³ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 69–71.

⁴⁴ S. Górzyński, *Prawo składu...*, s. 15.

⁴⁵ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 71.

⁴⁶ Ibidem, s. 71–72.

⁴⁷ Ibidem, s. 74–75.

Przedmiotem składu w Polsce było przede wszystkim zboże, drewno, sól i wino⁴⁸. Szczególnego znaczenia nabrały jednak składy solne i winne. Pierwsze z nich kształtowały się stopniowo na przestrzeni wieków. Do XIV w. handlowano zarówno solą polską, jak i sprowadzaną z zagranicy, a jako że prawo składu w zasadzie odnosiło się tylko do towarów obcych, dotyczyło jedynie soli zagranicznej. W owym czasie prawo składu w Polsce wciąż jeszcze znajdowało się na etapie kształtowania, dlatego kupcy zagraniczni, zwłaszcza ślascy i pruscy, korzystali ze stosunkowo szerokich swobód handlowych. Dążąc do zlikwidowania tych niekorzystnych dla siebie okoliczności, kupcy polscy podejmowali starania o wprowadzenie zakazu sprowadzania soli z innych państw. Zwieńczeniem ich wysiłku stał się wydany przez Jana Olbrachta w 1496 r. zakaz używania soli zamorskiej pod surową sankcją czterestu grzywien dla sprzedającego lub przechowującego taką sól⁴⁹.

Od powyżej przedstawionego prawa składu, którego przedmiotem była sól, należy odróżnić stale utrzymywane magazyny zwane komorami lub żupami, a mniejsze przykomorkami. Znajdowały się one np. w Bydgoszczy, Drohiczynie i Płocku. Magazynowano w nich sól pochodzącą z żup, którym przyznano wyłączność na zaopatrywanie okolicy. Było to wyrazem troski władcy w zakresie zaopatrzenia poddanej ludności w sól. Decydującą rolę odgrywał jednak argument o charakterze ekonomicznym. Mianowicie władca, będąc właścicielem soli krajowej, czerpał z jej sprzedaży ogromne zyski. Stąd też był on zainteresowany w przeciwdziałaniu sprowadzaniu soli obcej⁵⁰.

Najpóźniej ze wszystkich składów pojawił się skład winny, gdyż handel winem rozwinął się na szerszą skalę dopiero w XVI w. Ponieważ wino sprowadzane było z Węgier, na jego składzie zyskały przede wszystkim miasta położone w południowo-wschodniej części kraju – np. Lublin, będąc od 1396 r. składem głównym, uzyskał osobny przywilej na skład wina w 1527 r., Sandomierz w 1647 r., a Lwów w 1611 r. otrzymał prawo wyłącznego składu małmazuj. W ciągu całego XVII w. około 30 miast uzyskało prawo składu wina, jednakże poza Małopolską niezmiernie rzadko zdarzały się składy winne (np. w Wieluniu i Wilnie)⁵¹.

Regulacje domów składowych na ziemiach polskich w okresie zaborów

Rozwój prawa składu, którego odzwierciedleniem stały się m.in. XIX-wieczne prawne unormowania instytucji domów składowych, miał miejsce również na ziemiach polskich, a wyrazem jego było ustawodawstwo zaborców.

⁴⁸ *Encyklopedia staropolska*, Warszawa 1939, t. I, s. 243 i 407.

⁴⁹ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 48–49.

⁵⁰ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 50; S. Górzyński, *Prawo składu...*, s. 14.

⁵¹ S. Lewicki, *Studja nad historją handlu...*, s. 53; S. Górzyński, *Prawo składu...*, s. 15.

Zabór austriacki

W byłym zaborze austriackim instytucja domów składowych została uregulowana w ustawie z 28 kwietnia 1889 r. o zakładaniu i prowadzeniu publicznych domów składowych i o dowodach składowych, które domy takie wystawiają (dalej: ustawa z 1889 r.), opublikowanej w Dzienniku Praw Państwa nr 64⁵².

Ustawa ta definiowała publiczne domy składowe jako przedsiębiorstwa, które na podstawie osobnej koncesji trudniły się zarobkowo przechowywaniem towarów na cudzy rachunek i uprawnione były do wydawania dowodów składowych, których przenoszenie odbywało się w drodze indosu. Na gruncie ustawy z 1889 r. możliwe jest wyodrębnienie pewnych cech charakteryzujących domy składowe i odróżniających je od prywatnych przedsiębiorstw zajmujących się przechowywaniem towarów. Przede wszystkim wprowadzono obowiązek uzyskiwania koncesji nadawanej przez ministerstwo handlu samodzielnie lub w przypadku, gdy dom składowy chociażby po części przeznaczony był do przechowywania towarów podlegających kontroli urzędów celnych i podatkowych (tj. publicznego składu wolnego) w porozumieniu z ministerstwem skarbu. Pierwszeństwo przy spełnianiu równych warunków zostało przyznane publicznym osobom prawnym (krajom, powiatom, gminom), a następnie pod pewnymi warunkami stowarzyszeniom zarobkowym i gospodarczym oraz kasom zaliczkowym, jeżeli istniały co najmniej trzy lata. Przy nadawaniu koncesji ministerstwo handlu, względnie ministerstwo skarbu zatwierdzało także regulamin domu składowego. O wszelkich zmianach w regulaminie należało odtąd zawiadamiać ministerstwa handlu, które mogło zabronić zmian, gdyby kolidowały one z postanowieniami ustawy lub mogły szkodzić interesom obrotu. Przed uzyskaniem koncesji dom składowy zobowiązany był do wpłacenia kaucji, która miała służyć m.in. zabezpieczeniu wierzytelności wynikłych z działalności oraz roszczeń o wynagrodzenie szkody. Dla domów składowych wprowadzono tzw. przymus składowy, przez który należało rozumieć zakaz odmowy przyjęcia towarów od osoby spełniającej stosowne warunki, o ile pozwalało na to miejsce⁵³. Ponadto domy składowe uprawnione zostały do przeprowadzania publicznych licytacji złożonych towarów bez uprzedniego zezwolenia władzy.

Dopóki towar znajdował się na składzie, domowi składowemu przysługiwało na nim ustawowe prawo zastawu, korzystające z pierwszeństwa przed wszystkimi innymi prawami. Prawo to zabezpieczało wierzytelności domu składowego wynikające m.in. ze wskazanych w regulaminie i taryfie opłat należnych za wzięcie towaru na skład, przechowanie go, zajmowanie się nim,

---

⁵² *Ustawa handlowa wraz z ustawami dodatkowymi...*, t. II: *Ustawy dodatkowe*, Kraków 1917, s. 278 i n.

⁵³ *Prawo handlowe*, Kraków 1914, s. 18.

ubezpieczenie i wydanie oraz z wydatków poniesionych przez opłacenie ceł, podatków konsumpcyjnych, kosztów przewozu, konserwacji. Warto również odnotować, że na podstawie przepisu art. 2 ustawy z 1889 r. publiczne domy składowe mogły na podstawie koncesji zakładać publiczne wolne składy w celu m.in. przechowania nieoclonionych towarów dopóki nie została uiszczona opłata celna, towary nie zostały wywiezione lub dalej posłane.

Z racji szczególnej pozycji, jaką przepisy przyznawały publicznym domom składowym, zostały one obciążone pewnymi obowiązkami i ograniczeniami.

Do pierwszych niewątpliwie należało zaliczyć obowiązki domu składowego związane z wydaniem deponentowi (składającemu) na jego żądanie dowodu składowego (potwierdzającego złożenie towaru), który miał być wycinkiem z „książki sznurowej” (obecnie zwanej księgą składową) prowadzonej nieprzerwanie przez przedsiębiorstwo domu składowego. Normatywny wyraz regulacji dowodów składowych ustawodawca austriacki dał zwłaszcza w przepisach art. 17–26 ustawy z 1889 r. Odstąpiono zatem od koncepcji jednego dowodu składowego, którą wprowadzono uprzednio w Austrii ustawą z dnia 19 czerwca 1866 r. o publicznych składach towarowych. W świetle ustawy z 1889 r. dowód składowy składał się z dwóch złączonych, lecz dających się rozdzielić części, a mianowicie dowodu składowego posiadania (zwanego rewersem) oraz dowodu składowego zastawnego (tj. warrantu). Obie części dowodu składowego można było przenieść łącznie lub oddzielnie za pomocą indosu. Dopóki były przenoszone łącznie, indos rewersu był skuteczny dla obu części. Obie części dowodu składowego musiały być wystawione na zlecenie, wzajemnie się na siebie powoływać oraz zawierać wskazane przez ustawę dane. Skuteczne dokonanie pierwszego indosu warrantu obwarowane zostało szeregiem wymogów. Przede wszystkim ustawa wskazywała następujące elementy, które powinien zawierać indos: nazwisko i miejsce zamieszkania indosanta warrantu, oznaczenie sumy pieniężnej z odsetkami, jeśli się należały, które miały być zabezpieczone prawem zastawu na złożonym towarze, a ponadto dzień płatności sumy zastawnej. Szczegóły te zamieszczane były także na rewersie. Ponadto indos taki należało zapisać wraz z datą złożenia w księdze składowej domu składowego. Dom składowy powinien odnotować ten fakt na rewersie i warrancie z podaniem daty zapisania w księdze składowej.

Inne indosy jednej z dwóch części dowodu składowego lub obu części razem nie podlegały pod względem treści wymogom określonym dla pierwszego indosu. Zamieszczenie w księdze składowej ich dosłownej treści następowało tylko na prośbę ich posiadacza.

Ustawa przewidywała określone następstwa prawne związane z wręczeniem zarówno składowego dowodu posiadania, jak i warrantu. W przypadku rewersu sprowadzały się one do tego, że jego wręczenie indosatariuszowi miało pod względem nabycia praw powstałych od chwili dostarczenia towaru do domu składowego te same skutki, co wręczenie samego towaru. Jeżeli

został wystawiony dowód składowy, powyższy sposób wręczenia towaru pozostawał jedynym. Z kolei do ustanowienia zastawu na złożonym towarze (po wystawieniu już dowodu składowego) konieczne było wręczenie indosatariuszowi warrantu.

W zakresie ograniczeń przewidzianych dla domów składowych należy wymienić obwarowany sankcją utraty koncesji zakaz prowadzenia na własny lub cudzy rachunek handlu towarami, które według swojego rodzaju kwalifikowałyby się do przechowywania w domach składowych oraz udzielać na własny lub cudzy rachunek pożyczki na złożone u siebie towary. Także swobodne kształtowanie stosunku obligacyjnego w drodze zawieranej umowy podlegało ograniczeniu, w myśl którego postanowienia umowne sprzeciwiające się zobowiązaniu, które ustawa nakładała na przedsiębiorstwo domu składowego, nie miały skutku prawnego. Obowiązki publicznego domu składowego na płaszczyźnie odpowiedzialności cywilnej obejmowały wszelką szkodę powstałą wskutek zaniedbania pieczołowitości porządnego kupca przy załatwianiu interesów wynikających z utrzymywania domu składowego. Ciężar dowodu dołożenia pieczołowitości spoczywał na domu składowym (art. 14 ustawy z 1889 r.). Przepisem o charakterze kogentnym pozostawał również art. 15 ustawy z 1889 r. traktujący o obowiązku ubezpieczenia przez dom składowy towarów niezwłocznie po ich złożeniu. Przedsiębiorstwo domu składowego zobowiązane było pozwolić deponentowi, względnie – jeżeli wystawiono dowód składowy – właścicielowi dowodu posiadania oraz właścicielowi warrantu na oglądanie złożonego towaru w każdym czasie w godzinach biurowych podanych w regulaminie. Ponadto deponent lub właściciel dowodu posiadania miał prawo pobierania próbek złożonego towaru na warunkach określonych w regulaminie.

Przepisy art. 45 i n. ustawy z 1889 r. regulowały także instytucję domów składowych prywatnych. Mianowicie w sytuacji braku publicznych domów składowych przedsiębiorstwa publicznych kolei żelaznych mogły za zezwoleniem ministerstwa handlu zgodzić się na to, żeby na ich gruntach, o ile i dopóki będzie to niezbędne, zakładano domy składowe (prywatne) nieposiadające kwalifikacji domu składowego publicznego. Tego rodzaju domy składowe prywatne mogły być dopuszczone tylko na czas oznaczony i z ustanowieniem odpowiedniego terminu wypowiedzenia.

Oczywiście fakt obowiązywania w zaborze austriackim ustawy z 1889 r. nie wyłączał stosowania do domów składowych przepisów zawartych w innych aktach prawnych, zwłaszcza z zakresu prawa prywatnego, których zakres regulacji dotyczył przedsiębiorców⁵⁴.

---

⁵⁴ Np. art. 50 kodeksu handlowego traktującego o tzw. domniemanym pełnomocnictwie zob. *Ustawa handlowa wraz z ustawami dodatkowymi...*, t. I: *Ustawa handlowa*, Kraków 1906, s. 97–98.

Zabór niemiecki

W przeciwieństwie do systemów prawnych innych państw zaborczych, w Niemczech nie została uchwalona powszechnie obowiązująca ustawa szczególna o składach towarowych⁵⁵, istniały natomiast ustawy lokalne, czego przykładem było obowiązujące w Bremie prawo *Gesetz betref. Lagercheine und Warrants* z 1877 r.⁵⁶ Problematyka domów składowych w sposób ramowy znalazła się przede wszystkim w rozdziale piątym zatytułowanym „Przedsiębiorstwo handlowe” zawartym w księdze trzeciej kodeksu handlowego niemieckiego z 10 maja 1897 r., który wszedł w życie 1 stycznia 1900 r.⁵⁷ W świetle tych unormowań domy składowe były przemysłem wolnym i niekoncesjonowanym, zaś upoważnienie rządowe wymagane było tylko do wystawiania dowodów składowych⁵⁸. Składownikiem był ten, kto dla zarobku podejmował się umieszczania i przechowywania towarów (art. 416 HGB)⁵⁹. Podobnie jak w prawie austriackim, składownikowi przysługiwało co do kosztów składowych ustawowe prawo zastawu na towarze, dopóki go posiadał, w szczególności dopóki mógł nim rozporządzać mocą wykazu składowego.

Do podstawowych obowiązków przedsiębiorcy składowego należało umożliwienie w czasie sposobnym do załatwiania czynności handlowych pozwolić składającemu oglądać towar, zabierać próby i przedsiębrać czynności nieodzowne do zachowania towaru (art. 418 HGB). Ponadto przedsiębiorca składowy nie mógł żądać od składającego odebrania towaru przed upływem umówionego terminu, a jeżeli terminu nie uzgodniono – przed upływem trzech miesięcy od dnia oddania. Jeżeli w umowie nie ustalono okresu, przez który towar miał pozostać na składzie, albo jeżeli składający nie zabrał towaru ze składu po upływie umówionego czasu, wówczas składownik mógł żądać odebrania towaru dopiero po uprzednim miesięcznym wypowiedzeniu (art. 422 HGB).

Spośród uprawnień przedsiębiorcy składowego należy wymienić prawo żądania składowego oraz żądania odebrania towaru przed upływem okresu, na jaki się umówiono i z pominięciem okresu wypowiedzenia, jeżeli zachodziła ważna przyczyna. Ponadto w braku odmiennej umowy składownikowi wolno było dokonać pomieszczenia rzeczy tego samego rodzaju i ilości.

---

⁵⁵ J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego, czekowego i upadłościowego*, Warszawa 1919, s. 155.

⁵⁶ J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego, czekowego i upadłościowego*, Warszawa 1922, s. 167.

⁵⁷ K. Sójka-Zielińska, op. cit., s. 256.

⁵⁸ B. Hełczyński, op. cit., s. 111.

⁵⁹ T. Zborowski, *Niemiecki kodeks handlowy...*, s. 118–120.

Zabór rosyjski

Regulacje instytucji domów składowych w zborze rosyjskim były odmienne w Królestwie Polskim i na pozostałych ziemiach polskich wchodzących w skład Cesarstwa Rosyjskiego.

W województwach wschodnich obowiązywała ustawa z 1888 r. o składach towarowych (dalej: ustawa z 1888 r.) zatwierdzona 30 marca 1888 r.⁶⁰ Przewidywała ona możliwość zakładania składów dwojakiemu rodzaju: albo dla przechowywania towarów w partiach należących oddzielnie do każdego właściciela, albo łącznego przechowywania towarów należących do różnych właścicieli z rozdzieleniem ich jedynie według rodzaju i gatunku (art. 3 ustawy z 1888 r.).

Podobnie jak inne systemy prawne państw zaborczych, także prawo rosyjskie wprowadzało szereg obowiązków i ograniczeń dla składów towarowych. Przede wszystkim istniał obowiązek uzyskania zezwolenia na urządzenie lub zbywanie składów. Wydanie zezwolenia co do zasady leżało w gestii ministra skarbu (art. 6 ustawy z 1888 r.). Wprowadzono także obowiązek komunikowania ministrowi skarbu oraz ogłaszania przepisów wewnętrznych i taryf opłat (art. 12 ustawy z 1888 r.).

Składy towarowe miały obowiązek przyjęcia towaru od każdego, kto się w tym celu zgłosił, bez dawania komukolwiek pierwszeństwa. W przypadku jednoczesnego zgłoszenia się kilku właścicieli towarów i niemożności zadośćuczynienia żądaniu wszystkich, pierwszeństwo przysługiwało temu, który chciał złożyć swój towar na czas krótszy. Skład towarowy ponosił odpowiedzialność za zaginięcie lub uszkodzenie towarów, chyba że udowodnił, iż nastąpiło to wskutek siły wyższej lub zostało spowodowane właściwością towaru lub nieodpowiednim opakowaniem, które nie mogło być zauważone w chwili przyjmowania towaru do składu. Modyfikowanie tej odpowiedzialności w drodze umowy zostało ograniczone tylko do kwestii uszkodzeń lub zaginięcia, które mogły wynikać z właściwości towaru lub nieodpowiedniego opakowania. Odmierna regulacja dotyczyła składów przechowujących łącznie towary różnych właścicieli, albowiem w takim przypadku skład towarowy odpowiadał za utratę lub uszkodzenie tych towarów zawsze – bez względu na przyczynę, która je wywołała. Ustawodawca rosyjski nakładał na składy towarowe także obowiązek ubezpieczenia złożonych towarów, z tym jednak zastrzeżeniem, że odnosił się on tylko do tych rodzajów składów, które przechowywały łącznie towary wielu właścicieli.

Skład towarowy uprawniony był – oprócz przechowywania – do podejmowania szeregu innych czynności: wyładowania i ładowania składanych rzeczy; przewozu tych towarów z lub do najbliższych stacji albo przystani; gatlankowania ich, suszenia, pakowania i ważenia; opłacania cła na komorze

⁶⁰ W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 769–772.

znajdującej się w miejscu, gdzie istniał skład; ubezpieczenia w imieniu, na koszt i według wskazówek właściciela; wydawania towarów ze składu dla przewozu ich w imieniu i na koszt właściciela.

Brak w rosyjskiej ustawie z 1888 r. odpowiednika art. 8 ustawy austriackiej z 1889 r. o zakładaniu i prowadzeniu publicznych domów składowych i o dowodach składowych nie pozwalał na jasną odpowiedź w kwestii dotyczącej uprawnienia właściciela składu towarowego do udzielania zaliczek na złożony towar. Przepis art. 21 ustawy rosyjskiej z 1888 r. stanowił tylko, że prawo takie mają instytucje kredytowe mogące udzielać pożyczek, których zabezpieczeniem był zastaw towarów. Interpretacja *a contrario* tego przepisu skłaniała do podzielenia stanowiska, że brak *expressis verbis* takiego uprawnienia w stosunku do składów towarowych oznaczał, że intencją ustawodawcy nie było przyznanie im takiego uprawnienia⁶¹.

Istotnym atrybutem przyznanym składom towarowym było też prawo zarządzenia sprzedaży złożonego towaru przez maklera giełdowego na giełdzie albo przez publiczną licytację. Podstawą dokonania tych czynności było nieodebranie w terminie złożonego na umówiony czas towaru, niebezpieczeństwo zepsucia całego towaru lub jego części, żądanie posiadacza świadectwa zastawnego lub zastawionego świadectwa prostego, jeżeli pożyczka nie została mu zwrócona w terminie oraz nieodebranie w ciągu sześciu miesięcy towaru złożonego na czas nieokreślony. Sprzedaż w wymienionych sytuacjach obwarowana została warunkiem upłynięcia ośmiu dni od końca terminu, a w ostatnim przypadku od ostatniego dnia terminu sześciomiesięcznego. Warunkiem sprzedaży było trzykrotne ogłoszenie w dziennikach urzędowych i miejscowych co najmniej na tydzień przed jej dokonaniem. Sprzedaż dokonywana była w zabudowaniach składu.

Cechą charakterystyczną regulacji domów składowych było przyznanie im możliwości wydawania dowodów składowych albo w postaci świadectw prostych, albo podwójnych. Połączenie tych dwóch systemów w ramach jednego ustawodawstwa nie spotkało się z aprobatą przedstawicieli doktryny polskiej, którzy wyrażali obawy, iż doprowadzi to do zbędnego oraz nadmiernego zamętu przy i tak znacznym stopniu skomplikowania zagadnień związanych z instytucją dowodów składowych. Ponadto godny uwagi jest fakt, że ustawodawca rosyjski, wzorując się na kodeksie włoskim, konsekwentnie unikał posługiwania się terminem „warrant”, zastępując go własną nazwą: „świadectwo zastawne”. Także i ten zabieg spotkał się z krytyką, jako że dla stosunków handlowych właściwsze jest posługiwanie się powszechnie przyjętymi określeniami⁶².

Świadectwa podwójne składały się z dwóch części, tj. świadectwa składowego i świadectwa zastawnego. Przepisy ustawy z 1888 r. drobiazgowo wyli-

⁶¹ *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 249.

⁶² *Ibidem*, s. 249–250.

czały elementy, które powinna zawierać każda z tych części. Przelew praw następował przez indos, który mógł być wydany na imię nabywcy albo *in blanco*. Do indosu stosowano przepisy ustanowione dla weksli zawarte w Ustawie handlowej – Zbiorze Praw, tomie XI części drugiej. Jeżeli w celu uzyskania pożyczki następowało oddzielenie świadectwa zastawnego od świadectwa składowego, przepisy określały treść pierwszego indosu. Indos taki powinien być także dosłownie powtórzony na świadectwie składowym i poświadczony na obu świadectwach przez notariusza albo wniesiony do rejestru utrzymywanego w składzie z uczynieniem o tym wzmianki na obu świadectwach przez zarządzającego składem. Posiadaczowi świadectwa zastawnego przysługiwało prawo zastawu na towarze do wysokości udzielonej mu na mocy tego dowodu pożyczki. Posiadacz świadectwa składowego oddzielnego od świadectwa zastawnego miał prawo rozporządzać towarem. Sam towar mógł jednak odebrać ze składu dopiero po zwrocie pożyczki, którą zabezpieczył prawem zastawu na złożonym towarze poprzez wręczenie pożyczkodawcy świadectwa zastawnego. Pożyczkę taką mógł zwrócić również przed terminem. W przypadku, gdy posiadacz dowodu zastawnego był nieobecny lub nieznany albo strony nie mogły się porozumieć co do zwrotu pożyczki, posiadacz świadectwa składowego miał prawo wnieść sumę udzielonej mu pożyczki zabezpieczonej zastawem do kasy instytucji wskazanych w tym celu przez ministra skarbu. Instytucja ta jest istotna z punktu widzenia przyszłych polskich regulacji. W literaturze przedmiotu został wyrażony pogląd⁶³, iż wykazywała ona pewne podobieństwa do banku domicylowego. Uiszczenie kwoty pożyczki skutkowało zwrotem świadectwa zastawnego z pokwitowaniem, zaś zwrot części pożyczki odznaczano na świadectwie zastawnym. Niezwroćenie pożyczki w terminie powinno skutkować złożeniem protestu u pierwszego indosanta pod groźbą utraty możliwości zwrócenia się do następnych indosantów.

Świadectwa proste zawierały te same istotne elementy, co świadectwa podwójne. Gdy dom składowy uzyskał specjalne upoważnienie od ministra skarbu, mógł następnie wydawać świadectwa proste na okaziciela. Do ustanowienia zastawu potrzebne było wręczenie świadectwa prostego pożyczkodawcy i wypisanie indosu poświadczonego przez notariusza lub wpisanego do rejestru ze wzmianką o tym podpisaną przez zarządzającego składem. Świadectwo zastawne mogło być dalej indosowane, z tym że indosanci tacy nie podlegali odpowiedzialności w drodze regresu⁶⁴.

Regulacje zawarte w ustawie o składach towarowych znalazły się następnie w rosyjskiej ustawie handlowej w Zbiorze Praw, tomie XI, części II, rozdziale czwartym zatytułowanym „O składach towarowych” obejmującym art. 776–819 i 821–825. Unormowaniom tym podlegały składki towarowe

⁶³ R. Jastrzębski, *Domy składowe. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 36.

⁶⁴ *Studia Władysława Andrychiewicza...*, s. 246–248.

urządzone do przyjmowania na przechowanie różnego rodzaju towarów z wydaniem dokumentów sprzedaży i zastawu tych towarów. Utrzymano dotychczasową terminologię, tj. była mowa o świadectwach składowych i zastawniczych. Pozostawiono podział składów na te przeznaczone do oddzielnego przechowywania towarów należących do każdego oddzielnego właściciela oraz te do przechowywania towarów zamiennych, przy czym towary różnych właścicieli były łączone z zachowaniem podziału tylko w odniesieniu do ustalonych gatunków (art. 768 Zbioru Praw).

Przepisy art. 766–775 nie miały zastosowania do spichlerzy oraz innych lokali urządzonych w celu przechowywania towarów bez wydawania dowodów składowych. W takim przypadku przyjęcie towaru na przechowanie do domu składowego stwierdzane było za pomocą pokwitowania⁶⁵.

Kwestia obowiązywania w Królestwie Kongresowym rosyjskiej ustawy handlowej w części dotyczącej składów towarowych jest dyskusyjna i rodzi wątpliwości⁶⁶. Wydaje się jednak, że podzielić należy stanowisko, zgodnie z którym w Królestwie Polskim nie było żadnych przepisów normujących materię domów składowych. Spółki akcyjne, które prowadziły działalność właściwą dla domów składowych, posiadały własne statuty, a ich postanowienia odnosiły się do poszczególnych kwestii związanych z prawnym aspektem funkcjonowania tych kupców⁶⁷. Statuty te podlegały zatwierdzeniu przez Najwyższą Władzę, a ich postanowienia często stanowiły powtórzenie przepisów art. 776–845 ustawy handlowej rosyjskiej (Zbiór Praw, t. XI, cz. II)⁶⁸. Egzemplifikacją tego było Warszawskie Akcyjne Towarzystwo Warrantowe, którego statut zatwierdzony został w 1910 r., a jego uzupełnienie, zawierające przepisy o operacjach pożyczkowych, zatwierdzono w 1911 r.⁶⁹ Nie było także tak rozwiniętej formy udzielania kredytu towarowego, jak na pozostałych polskich ziemiach. W efekcie fakt pobrania kredytu w księgach domów składowych figurował jako informacja, że złożony towar obciążony jest zastawem na rzecz kredytodawcy. Pod względem prawnym notatka taka nie dawała wierzycielowi żadnych uprawnień, jakie wiązały się z warrantem. Z tego powodu rozwój tego rodzaju kredytu możliwy był tylko dzięki zaufaniu, jakim kredytodawca obdarzał zarząd domu składowego⁷⁰. Do znanych domów składowych na obszarze Królestwa Kongresowego należały: „Warrant” w Łodzi, „Warszawskie Towarzystwo Warrantowe” oraz „Warszawskie

⁶⁵ J. Kozłowski, W. Szawłowski, *Kodeks handlowy obowiązujący na ziemiach wschodnich*, t. XI (cz. II Zbioru Praw Cesarstwa Rosyjskiego wyd. 1912), Warszawa 1929, s. 69–71 i 86.

⁶⁶ W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 774.

⁶⁷ S. Szer, *Domy składowe*, [w:] H. Konie (red.), *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. I, Warszawa [b.d.w.], s. 229.

⁶⁸ A. Siebeneichen, *Prawo o domach składowych*, „Przemysł i Handel” 1925, z. 2, s. 31.

⁶⁹ J. Namitkiewicz, *Podręcznik prawa handlowego, wekslowego i czekowego*, Warszawa 1922, s. 167.

⁷⁰ B. Hełczyński, op. cit., s. 111.

Towarzystwo Składów Towarowych”. Jednakże również ich obroty nie były znaczne, a „Warrant” łódzki zmuszony był nawet do obniżenia kapitału zakładowego celem pokrycia strat⁷¹.

Ziemie Spiszu i Orawy

W granicach przyszłej niepodległej Polski znalazły się także Spisz i Orawa. Istniejące na tych ziemiach regulacje dotyczące składów towarowych obowiązywały w II Rzeczypospolitej aż do momentu unifikacji prawa o domach skladowych w 1924 r.

Normy dotyczące składów towarowych zostały zawarte w węgierskiej ustawie handlowej (Artykuł Ustaw XXXVII z 1875 r.) w przepisach art. 434–452. W odróżnieniu od innych omawianych systemów prawnych obowiązujących na ziemiach polskich warunkiem założenia składu towarowego było posiadanie kapitału zasobowego w wysokości co najmniej 500 tys. guldenów. Na gruncie wspomnianej ustawy przyjęto rozwiązanie podwójnych dowodów skladowych: jeden z nich był dowodem złożenia towaru, drugi stanowił dowód zastawu. Dowód skladowy składał się z dwóch wymienionych części, które były ze sobą połączone, lecz dawały się oddzielić. Złożony towar mógł być wydany dopiero przy przedstawieniu obu części dowodu skladowego. Niewykonanie zobowiązania w terminie było stwierdzane przez sporządzenie protestu. Zajęciu, zabezpieczeniu powództwa lub wykonaniu wyroku podlegały tylko dowody skladowe. Możliwość taka wyłączona była w stosunku do złożonego na skład towaru⁷².

Podsumowanie

Przeprowadzone badania jednoznacznie wskazują, iż potrzeba skladowania rzeczy towarzyszyła ludzkości od wczesnego etapu jej istnienia. Z czasem doprowadziło to do powstania wyspecjalizowanych urządzeń i infrastruktury, zaś na gruncie prawa – do wykształcenia się norm, które zbiorczo można ująć jako prawo składu. Pojawienie się i rozwój instytucji domów skladowych datuje się dosyć późno. Jednakże pierwowzory tej instytucji dostrzegalne są co najmniej od okresu średniowiecza. Dlatego w konkluzji należy uznać, że domy skladowe stanowią wyraz ewolucji prawa składu i są najwyższą formą organizacyjną-prawną związaną z zawodowym przechowywaniem rzeczy.

Udział polskiej myśli prawniczej w okresie początków kształtowania się instytucji domów skladowych nie jest duży. Przedstawiciele polskiej doktryny

⁷¹ S.A. Kempner, *Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej*, t. I, Warszawa 1920, s. 246.

⁷² W. Andrychiewicz, *Składy towarowe...*, s. 768.

świadomi byli znaczenia regulacji domów składowych dla rozwoju stosunków gospodarczych. Niemniej jednak z uwagi brak państwowości polskiej w XIX w. dorobek polskiej myśli prawniczej nie mógł być bezpośrednio wykorzystany w procesie stanowienia prawa o domach składowych. Mimo to regulacje prawa składu w I Rzeczypospolitej, jak też obecność instytucji domów składowych w różnych systemach prawnych na ziemiach polskich pod zaborami oraz refleksja polskich przedstawicieli doktryny nad tymi unormowaniami sprawiły, że zostały stworzone solidne podwaliny dla polskiego prawa o domach składowych, któremu wyraz dały akty prawne wydane w niepodległej Polsce.

Summary

Warehouses as an expression of the evolution of the right of staple on Polish territory in the period up to 1918

Key words: warehouse, warehouse operators, warehousemen, warehouse receipt, reverse, warrant, storage contract, storage agreement.

The article relates to the institution of a warehouse, which was restored in the Polish legal system by the Act of 16th November 2000 on bonded warehouses and on the amendment of the Civil Code, the Civil Procedure Code and other acts (hereinafter referred to as “the warehouse act”). The referred to act entered into force on 4 January 2001 and was then rescinded by the provision of art. 104 of the act of 25 March 2011 on restricting the administrative barriers for citizens and entrepreneurs, which entered into force on 1 July 2011.

The term of “warehouseman” (also: “warehouse operator”) means a person who is lawfully engaged in the business of storing goods and entitled to issue warehouse receipts and to sell the stored goods in public auction. It is possible to claim that warehouses exercise three kinds of functions. Firstly, warehousemen are entrepreneurs who provide services of professional goods storage. The existing warehouse operators make the turnover of commodities more comfortable and cheaper because it is not necessary for single participants to invest in expensive storehouses. In the majority of cases, modern warehouses are equipped with the necessary technical machines and installations, which allow goods to be sorted, reloaded and weighed. Secondly, the aim of the warehousemen is to improve the circulation of commodities. Thirdly, warehouse operators introduce a new base of obtaining loans. These aims can be achieved by warehousemen because they are authorized to issue security, which is called the warehouse receipt. The warehouse receipt consists of

two parts: the first one is a reverse which is a document of title and makes selling goods possible without the necessity of moving them; the second part of the security is a warrant defined as the warehouse pledge receipt. It is the source of credit.

The conducted research which has been presented within the article clearly indicates that the need to store goods has accompanied humankind from the beginnings of their existence. Over time, it has led to the formation of specialized equipment and infrastructure, while in the legal field – to the development of norms which can collectively be referred to as the right of staple. The appearance and development of warehouse institutions did not, however, occur until relatively late. Nonetheless, the prototypes of this institution can be traced as far back as to the middle ages. That is why, in conclusion, warehouses can be said to express the evolution of the right of staple and are the highest organizational-legal form connected with the professional storage of goods.

The role of Polish legal science in the period when warehouses were beginning to form is not large. Representatives of Polish doctrine were aware of the importance of regulating warehouses to the development of economic relations. Nevertheless, due to the lack of Polish sovereignty in the 19th century, the literary output of Polish legal science could not be used directly in the process of enacting a law concerning warehouses. Despite this, regulations on the right of staple in the First Republic of Poland as well as the presence of warehouses in different legal systems on annexed Polish territory and the reflection of representatives of Polish doctrine on these normalizations caused solid foundations for Polish warehouse law to be formed, which was expressed by legal acts issued in independent Poland.